

Vretarna - minnen från ungdomsåren.

Häromnatten låg jag vaken och grunnade, hade svårt att somna och tankarna snurrade i skallen. Så fastande minnet vid en sommarsöndag hemma på Aske i Uppland.

Jag botaniserade på vretarna nere i bruksskogen på Aske. Vretarna var ett skogsfritt parti i Bruksskogen mellan Glädjen och Fiskarstugan. Mitt i skogen på ömse sidor om vägen fanns ett avlångt gammalt åkerparti som troligen legat för fädot i åtskilliga årtionden. Spår av ryggade åkrar syntes ännu tydligt i den välhävade gräsvålen. Mitt i det öppna fältet syntes tydligt ett grunt dike till vilket de grundare dikena utmynnade likt ett fisbensmönster. Ryggade åkrar är ett gammal odlingsätt som använts så länge plogen funnits och före täckdikningen. *Vreten* eller *vretarna* är en gammal benämning på *liten åker*. I och med att man plöjde varje stycke från mitten blev åkern liksom kupad och slutfårorna bildade diken. Det finns fortfarande gårdar och orter t ex Långvreta och Stolvreta där denna stam ingår i namnet.

Hela Bruksskogen var inhägnad med gårdsgårdar så att kreaturen kunde strosa omkring i skogen på vretarna och nere på strandängen vid Hojan. Det var mest ungdjur, kvigor som släpptes om våren och fick gå på skogen till långt fram på hösten då de togs hem till gården och stallades.

Jag parkerade cykeln vid andra grinden från Glädjen räknat och promenerade på den norra vreten mot Hojan. Gräsvålen var kortbetad men örtrik, den hade troligen aldrig handelsgödsplats. Området sluttade långsamt mot sjön och var i västra kanten klätt med större eller mindre åkerholmar. Dessa bestod mest av bergknallar med en grovstensbård runtom, troligen uppkastad från vretarna. Holmarna var bevuxna med enbuskar, slån, hagtorn, hårt nerbetade ekar, vildaplar, nyponrosor, hallon, och berberis. Blåbär, lingon, stenbär och ljung bildade ofta undervegetation. Örtfloran på vretarna var som nämnts rik. Under vår och försommar blommade gullvivor, skogs-, och hundviol, smörblommor, mandelblom, Jungfru Marie nycklar, kattfot och mycket annat. Här och där fanns stora bestånd med smultron. På eftersomrarna hände det att det dök upp klädkorgsvis med champinjoner till glädje för svampälskare. Min syster Margit berättade att greven kom hem från en svampplockning med hela svampnätet fullt. Han frågade mamsell, om det fanns något badkar ledigt.

I Bruksskogen mellan fiskarstugan och Bugget fanns blåsippor i mängd. I gläntor och hyggen speglade de faktiskt himlen om våarna. Där fanns även vita, röda och dubbla blåsippor. Vitsipporna täckte även stora ytor om våren.

Efter några timmars strosande i markerna nalkades middagstid och magen krävde sin tribut. Jag hade endast några minuters cykelväg hem men föredrog att äta matsäcken ute i naturen. Några smörgåsar och en flaska lingondricka smakade mums i skuggan under en vildapel. Jag kände mig lite slö efter måltiden och värmen var ganska påfrestande så jag såg mig omkring efter en lämplig viloplats. I ett av de grunda dikena på vreten, där mossa och torrt fjolårsgräs såg inbjudande ut, och med portören och skjortan till huvudkudde beredde jag min paulun. Skor och strumpor åkte av och strumporna hängdes upp på en frodig hundkämpant inom räckhåll. Endast iklädd kortbyxor intog jag ryggläge i det grunda diket utom synhåll för eventuella söndagsvandrare.

Solen öste på med ljus och värme så svetten pärlade på bröstet., Insekter av alla de slag surrade, humlor brummade och myggor pep. Vid sidorna vajade gräsen och de högre örterna för en svag sommarbris och det doftade skönt kumarin från vårbrodden. Små praktfulla fjärilar fladdrade omkring mitt ansikte. En och annan slog sig ner på näsan och lät sig beskådas i närbild. Högt under den molnfria himlen jagade tornsvalorna i sitt lufthav. Några våningar lägre jagade

hussvalorna och ytterligare längre ner hängde lärkorna och drillade. Från skogen runtomkring hördes fågelsång av alla de slag och ett och annat gökrop ekade mellan träden. Över vassen i Hojaviken ryttlade fiskgjusen.

Jag vaknade av att det kittlade under fötterna. När jag såg mig försiktigt omkring var jag helt omringad av kvigor. Alla stod bringa vid bringa på en halv meters avstånd och nosade på min lekamen och en var i färd med att slicka mina fötter. Jag led som ung av en mycket besvärande fotsvett varför jag alltid tog av mig strumpor och skor om tillfälle bjöds. Som bekant gillar klövdjur salt. När jag sneglade åt höger såg jag en kviga i färd med att käka opp en av mina strumpor. Nu var jag tvungen att reagera för att rädda strumpan. Vid min häftiga rörelse drog sig alla kvigor tillbaka och efter en stund var allt i sin ordning. Jag ordnade min klädsel och kvigorerna betade fridfullt borta i skogskanten.

Ovanstående är skrivet ca 70 år efter det att händelsen tilldrog sig. Hur Bruksskogen och vretarna ser ut i dag har jag ingen aning om. Aske har sedan dess bytt ägare flera gånger och jord- och skogsbruk radikalt förändrats. Episoden med greven och champinjoner kan synas vara en skröna men är faktisk sann. Jag minns särskilt en gång när jag cyklade ner till bryggan att det lyste vitt på den ena vreten. Jag klev av cykeln och fann stora vita ytor av champinjoner, som lyste som snödrivor på avstånd.

Landskrona i april 1997

John Kraft

Som elev i en herrgårdsträdgård på tjugutalet

Av John Kraft

Ur VIOLA-Trädgårdsvärlden 1966-12-29

Ocr-läst från tidningsartikel 2004-12-02

Jag vet inte riktigt hur jag skall börja den här historien, skall det blir ett kåseri eller en kulturhistorisk historia? Jag misstänker att det blir ett sammelsurium av både ock, men jag tror jag börjar med Sonessons Handbok.

Och varför just Sonessons Handbok? Jo, i går kväll flöt det upp ett växtnamn ur minnets dunkla djup, nämligen *Chaerophyllum bulbosum*. Då jag inte var människa till att erinra mig växten ifråga, sökte jag i Krok/Almqvists flora, och mycket riktigt, där stod under familjen Umbelliferae *Chaerophyllum bulbosum* = rotkörvel? Jag tog mig en funderare igen och plötsligt gick det upp en talgdank. Rotkörvel - det måste vara det samma som körvelrova, och det är nu som Sonessons handbok kommer in i sammanhanget. Jag plockade fram den gamle kamraten och slog upp körvelrova, och där fanns den beskriven som "en sällan odlad köksväxt med ätliga, hasselnötsstora om karotter påminnande rotknölar".

Och plötsligt mindes jag växten från herrgårdsträdgården där jag gjorde mina första lärospån. Om jag inte minns fel, liknade den någonting mellan dill och hundkåx, och blev bortåt två meter hög. När jag väl fått fram Sonessons Handbok, började jag bläddra i den. Och allt efter som jag läste om odlingsbeskrivningar och sorter, väckte den gamla minnen till liv, från mina första läroår som trädgårdselev. Innan jag avfärdar den gamla hederliga handboken vill jag inflika, att den väl var den mest lästa boken bland trädgårdselever på den tiden. Den hörde till, trädgårdselevernas attribut liksom blåförklädet och den krokbladiga trädgårdskniven och en högertumme som såg ut som en huggkubbe.

Tjugutalet var väl slutet på herrgårdsträdgårdarnas storhetstid. Depressionen gjorde sig alltmer gällande, och godsen fick allt svårare att hålla sin höga standard. När det började knipa gick det ut över trädgårdarna, där man fick göra större eller mindre inskränkningar, åtminstone vad park och prydnad beträffar.

Jag hade emellertid turen att få uppleva ett par år av den slocknande storhetstiden, med välskötta parker, ekonomiträdgårdar med tonvikten på delikatesser, och exotiska växter.

Jag minns slottet inramat av hundraåriga ekar, lindar och kastanjer. Jag kan ännu se de välskötta gräsmattorna med prunkande rabatter av utplanteringsväxter. Det grevliga vapnet utformat i en rabatt i identiska färger och former av begonior, heliotroper, ageratum och fuchsior m. m.

Jag kan nästan förnimma pelargonernas myskdoft en varm dag med stiltje och åska i luften, eller häggarnas och syrenhäckarnas intensiva doft om våren. Eller höra vindens prassel i dracaenernas bladrosetter på de tre-fyra meter höga stammarna, eller känna smärtan av agavernas stoppnålslånga taggar, när man kom dem för nära vid gräsklippning eller annat arbete. Var gång jag sticker mig på en abborres rygghena, erinras jag alltid om agaver, båda ger upphov till samma molande värk.

Jag nämner dessa exotiska växtslag, därför att de alltid ingick i en varje sommar återkommande grupp, på stora gräsmattan framför slottet, tillsammans med *Phormium*, *Araucaria*, palmer och pelarkaktus.

Första året jag arbetade i trädgården blommade en *Agave americana*. Under sommaren sköt det upp en kraftig, fjällig blomstjälk, som nådde en höjd av åtta meter, inberäknat själva blomställningen, som var granlik och med tusentals av nektardrypande blommor.

När hösten närmade sig och agaven nyss slagit ut i full blom, släpades den flera hundra kilogram tunga plantan in i slottshallen, där den kom att stå i en miljö som var nog så kosmopolitisk. För på väggarna i den fyra våningar höga hallen satt uppstoppade djurhuvuden och hornkronor från både in- och utlandet. Där fanns giraff, indisk och afrikansk noshörning, flodhäst och en massa andra skallar.

På golvet låg hudar av lejon, tiger, isbjörn och leopard, alla med uppstoppade huvuden och gapande käftar.

Parken var ett stort konto, men hade för åtskilliga år sedan varit ändå större. För utanför den egentliga parken, som omslöt själva slottet och trädgården, fanns en gammal förvildad park, som anlagts på gamla grevens tid. Man kunde ännu skönja igenvuxna kör- och ridvägar och slingrande stigar. Där fanns ett par planteringar av en ordinär kyrkas storlek, som kallades, dels lindtemplet och dels grantemplet, redan då av fullvuxna träd, och nu helt borta skulle jag tro.

Där fanns ett mycket vackert bestånd av abies, pleas- och pinusarter, alla storvuxna och välutvecklade. De stränga krigsvintrarna ödelade väl de flesta tyvärr. Där fanns dessutom många förvuxna buskage och i kanterna på dessa växte synnerligen rikligt med Liliurn bulbiferum, Brandliljan, eller Tulipa silvestris, vild tulpan, som den kallades. Där fanns även på ett skuggigt och relativt fuktigt ställe Fragaria moschata, parksmultron. Vi kallade dem alltid vilda jordgubbar. Bären blev rätt stora och toppiga och hade en ljusröd färg med mycket fin arom. Vildfloran var dessutom synnerligen riklig och välrepresenterad.

Väster om slottet och parken låg ekonomiträdgården och fruktodlingarna.

Där fanns fyra växthus av den gamla modellen, som uppvärmdes medelst ugnar och värmekanaler. Stora växthuset, som låg mot trädgårdsmästarebostaden, var dels palmhus och dels krukväxthus. De tidigare nämnda agaverna och Phormium m. m. arrangerades under vinterhalvåret som en vinterträdgård.

Krukväxterna odlades till stor del på stellingen högt upp under glaset, och det fordrades inte så lite av akrobatteknik att vattna och sköta dem.

Vinhuset som låg upp emot vägen var ett sydvänt pulpettakhush. Där odlades Frankenthaler, persikor och tomater.

Ett av husen användes sommartid till gurkor, vanligen Rochford eller Vestervang. Under hösten och vintern avlöste kulturerna varandra, såsom cyklamen, hortensior, cinerario eller krukrosor.

Det fjärde huset användes nästan uteslutande till rosor. Där odlades rosorna både på bäddar och i lådor. Sorterna var Hadley, Ulrich Brunnar, Fisher Holmes, Ophelia med flera.

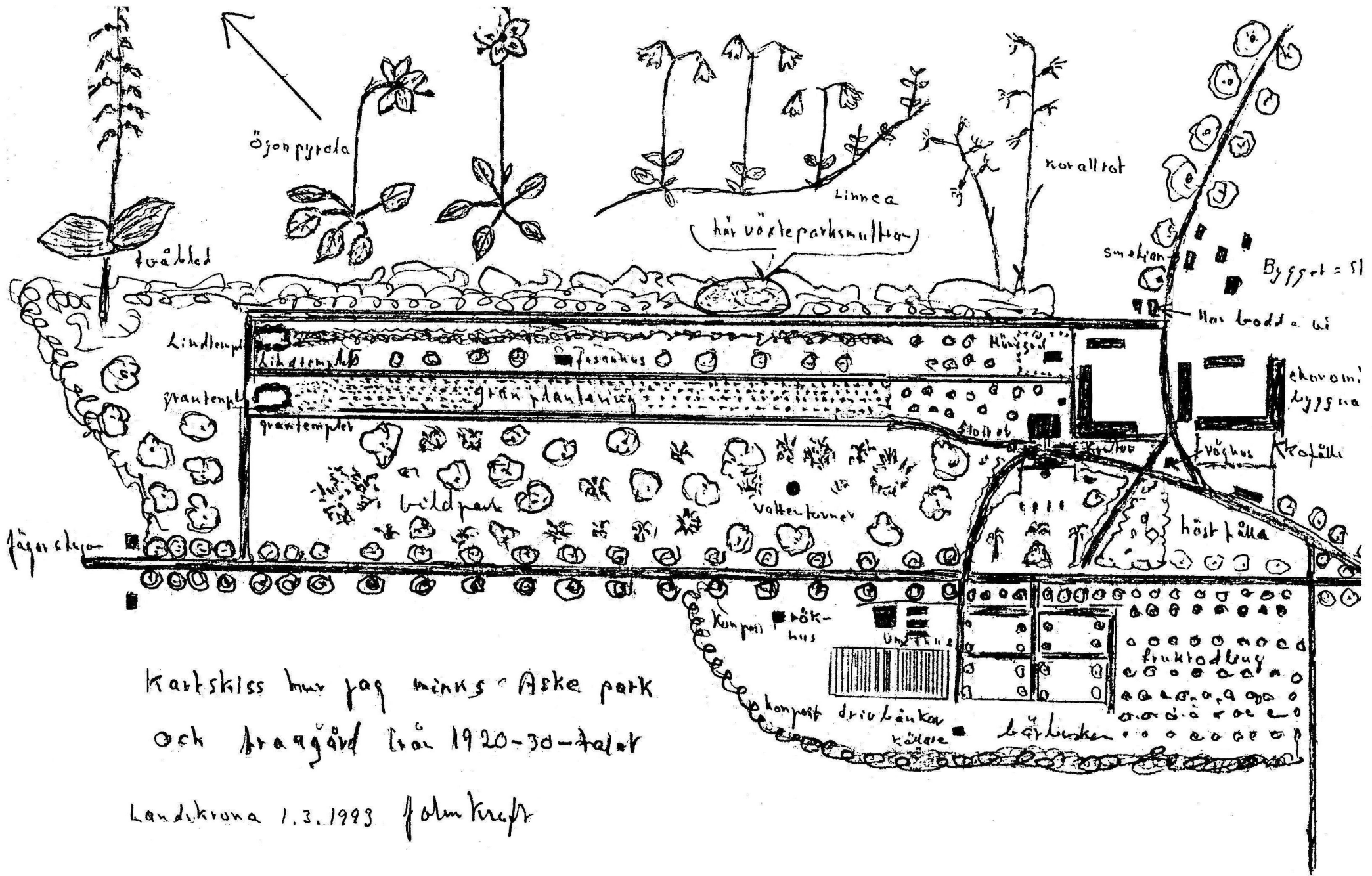
Intill växthuset låg bänkgården. Bänkfönstermättet var, om jag inte minns fel, 105 x 160 cm. Då tillgången på stallgödsel var i det närmaste obegränsad lades uteslutande varmbänk, och vi startade mycket tidigt. Som första kultur hade vi vanligen spenat, rädisor, dill och morötter. När förkulturen var avskördad sattes meloner och gurkor. Gurksorterna var Arboga, Stockholms torg eller Edsby gård. Mäster höll sig förresten med egen stam, som han själv gjorde urval i. När vi skördade gurkor fick vi alltid se upp så vi inte plockade de stora "grissuggorna", som vi kallade frögurkorna, för de skulle ju ligga och mogna.

Melonsorterna minns jag inte, men jag vet att mäster tog frö även av dem, så det var väl någon egen stam gissar jag.

Söder om bänkgården låg den gamla trädgården, som var indelad i rektangulära kvarter, kantade med fruktträd av alla de slag.

Mellan kvarteren gick grusgångar, vilka var kantade med mahonia eller perenna växter. Vissa av kvarteren var helt fyllda med bärbuskar, medan andra hölls öppna för odling av jordgubbar, kronärtskockor, diverse grönsaker och blommor, och som jag inledningsvis nämnt, hade vi ett kvarter med körvelrova.

Fruktodlingen var synnerligen omfattande, åtminstone vad sortimentet beträffar. De äldsta träden var mycket höga, särskilt en del päronträd. Hur vi än skarvade stegar och klättrade kunde vi endast nå en del av kronan. Så det var si och så både med beskärning och plockning. Jag vill inte gå in på sortimentet, men vill som hastigast nämna blodpäron. De r gjorde rätt för namnet, för de var

Kartskiss hur jag minns Aske park
och braagård från 1920-30-talet

Landkrona 1.3.1993 folm kreft

f. M. Tjush ↓

Utflykt med flora och portör i Håtuna och Håbo-Tibble omkring 1930

Av John Kraft febr 1993

Erhållit som tack för boken Vad hände egentligen del 2.

OCR-läst datorutskrift 2004-12-02

Pärm p26:10 i4 hemsidan

Vid denna tid var jag endast omkring 18 år och arbetade som trädgårdselev i Aske trädgård. Mitt fritidsintresse hade efter hand blivit allt mera natur- och botanikinriktat. Orsaken härtill kan bero på min dåvarande chef: trädgårdsmästare Knut Öhrman. Han hade tidigare, när jag arbetade som ung lärling i trädgården, försökt intressera mig för vad kulturväxterna hette. Han försökte lära oss unga elever vad växterna hette på såväl svenska som latin.. Åren 1927-30 arbetade jag i Aske trädgård. Mäster var, efter förhållandena på gården, en lärd man. Han hade tagit trädgårdsmästarexamen vid Experimentalfältet i Stockholm. Dessutom hade han lång och gedigen erfarenhet som trädgårdsmästare i herrgårdsträdgårdar.

Hans pedagogik gick; bl.a. ut på att lära eleverna kulturväxternas latinska namn. Han förklarade även, vad de latinska namnen betydde. Det var väl inte alla som tyckte om detta. Det var ju så mycket annat som lekte unga trädgårdselever i hågen. Jag tände emellertid på saken och försöka slå in de latinska namnen på alla kulturväxterna, som odlades i trädgården.

Det var faktiskt inte lite det. Någon har sagt, att det var lättare att räkna upp vad som inte odlades, Trädgårdsfrö- och plantskolekataloger var på den tiden väl så art- och sortrika som i dag.

Efterhand började jag även fråga mäster om namnet på de vanligaste ogräsen i trädgården. Han letade reda på "Krok & Almquists" flora, som han hade skaffat under sin studietid. Jag -fick låna boken för att själv kunna ta reda på vad växterna hette. Min förvetenhet blev troligen för besvärlig för honom. En växtpress med gråpapper och en portör fick jag låna på slottet, så min utrustning blev snabbt komplett. (Beträffande växtpress, så tillverkade jag själv en sådan med yxa och vedsåg hemma i vedboden, och den fungerar fortfarande efter 66 år).

Nu började en spännande tid. Efter inledningen i floran fann, ett kapitel med "Några råd angående växters insamling, pressning och inläggning till ett herbarium". Det fanns även en lista med "Förklaringar över förkortningar och tecken" samt en lista med "Förklaringar över termer". Det var viktiga upplysningar för en novis, som inte hade sysslat med dylika ting. Jag började i första hand samla växer, som jag kunde de svenska namnen på. Det blev till att börja med mest trivialiteter. Alltså de vanligaste förekommande arterna i trakten. Det visade sig att växtsamling, artbestämning och uppklistring var ett jobb som faktiskt tog mycket tid i anspråk. Arbetstiden var lång på den tiden. I trädgården arbetade vi från kl 7 till kl 7 och på lördagarna till kl 6. Dessutom var det en del som skulle hjälpas till med hemma. Vi hade en rätt stor trädgård som hörde till bostaden. Dessutom kom det på min lott att såga och hugga all veden som krävdes för uppvärmning och matlagning i tjänstebostaden. Ordet semester fanns inte i ordlistan på den tiden. (*John Kraft var son till kusken på Aske*)

Häromdagen bläddrade jag igenom mitt gamla herbarium. De äldsta beläggen är daterade från år 1928. Jag har delat in området i några lokaler, som jag tycker är intressanta. Eftersom jag bodde på Aske gård och endast hade ca 100 m till den stora slottsparken, är det naturligt att de flesta växterna i herbariet är tagna där. En inledande beskrivning av parken kan vare på sin plats innan jag börjar redogöra för växtligheten.

Eftersom brukspatron Sehmann lät uppföra Aske slott åren 1802-1809 kan man förmoda att en del av marken omkring slottet omvandlades till en någorlunda. ståndsmässig herrgårdspark. När godset år 1872 köptes av kapten C.G. Lewenhaupt, anlades förmodligen en mera storstilad park. När parken kom på tal på 1920-30 talet hörde man ofta att: "det är från (eller det gjordes på) gamla grevens tid". En del främmande trädsorter vittnade om ett visst parkintresse. Framför allt stora och välutvecklade barrträd. som fanns spridda i den redan förvildade parken, bar vittnesbörd om intresse för detta. Jag

minns grupper eller enskilda individer av douglasgran (*Pseudotsuga menziesii*), blågran (*Picea pungens*) och coloradogran (*Abies concolor*).

Många av dessa var stora och synnerligen välutvecklade. Ca 100 m nordväst om vattentornet stod en långbarrig fur, som enligt jägarn var en cembratall, brödtall (*Pinus cembra*). Om jag inte minns fel dog den tallen under fimbulvintrarna 1941-43. Även lärk fanns planterad.

Man kan dela in vildparken i den högre åsliknade delen i nordväst och det lägre partiet i nordost. Det var på den högre nordvästra delen av parken, som de flesta ädelgranarna fanns. Gamla greven var väldigt jaktintresserad, vilket föranledde honom att anlägga en stor "hargård" på den nordöstra delen av parken. Hargården hägnades med bastanta hönsnät. Inom hägnaden planterades tätt med gran på ungefär halva ytan. Den inhägnade arealen var långsträckt och omfattade ca 5 hektar. Inne i hargården fanns en träbyggnad för kläckning och uppfödning av fasanungar. Aske med omgivning blev tack vare denna uppfödning synnerligen viltrik, framför allt av fälthare eller tyskhare, som den vanligen kallas, och fasan.

I höjd med jägarebostaden fanns två planteringar, som bildade avslutning på vildparken. Det var "gran- och lindtemplet". Grantemplet, som låg närmast jägarebostället, bestod av tätplanterade granar till en jätteberså. Från början hade granarna klippts till häcklika väggar. Lindtemplet låg öster om grantemplet och bestod av tätplanterade skogslindar, som även hade klippts till höga murar. Under min barndom och uppväxt hade dessa planteringar fått växa oklippta i många år och var minst 20 m höga och yviga. Trots detta fanns det gott om utrymme i de stora, bersåerna, som med lite fantasi kunde kallas tempel. Där fanns även ruiner efter fasta parksoffor och bord.

I den nordöstra delen av vildparken fanns två parallella vägar, som gick ifrån gården och mynnade vid respektive gran- och lindtemplet. Inom dessa vägar upptogs ungefär halva ytan av hargården.

Förutom de planterade barrträden fanns en rik förekomst av gamla högvuxna lövträd som alm, ask, asp, ek, lind och lönn. Där fanns även stora hasselbuskar, häggar, självsådda häggmisplar (*Amelanchier*), skogstry och brakved. Där fanns jättebestånd av gamla planterade syrener av både parksyren (*Syringa chinensis*) och vanlig syren (*S. vulgaris*) och parkolvon (*Viburnum lantana*). Av förvildade kulturväxter minns jag särskilt trädgårdsnattviol (*Hesperis matronalis*), trädgårdsförgätmigej (*Myosotis sylvestris*) och brandgul lilja, brandlilja, som vi kallade den (*Lilium bulbiferum*). Den kändes igen på sina blanksvarta bulber - smålökar, som satt i bladveckan och som var dess viktigaste spridningsorgan. Av vårfloret minns jag blå- och vitsippa, gullviva och liljekonvalj. Framemot midsommar blommade ängsbräsma på de fuktiga partierna mellan hargården och åkern i nordöst. Här och där fanns midsommarblomster, flenört, stembär, två sorter vallört. Den vanligaste, uppländsk vallört (*Symphytum uplandicum*) och den numera sällsynta fodervallörten (*E. officinalis*). Ett intressant inslag var parksmultron (*Fragaria moschata*). Där fanns både han- och honbestånd, vilket ska till för att man ska kunna finna några bär. Jag kände till var honbeståndet fanns och brukade besöka det några gånger i veckan under "skördetid". Parksmultronen blir stora som fingertoppar, långa och trubbspetsiga. Färgen är ljusröd och smaken härligt smultronlik.

Inom hargården fanns även en del växter. Några av mina första bekantskaper inom familjen *Pyrolaceae* var vit- och ögonpyrola. Båda fanns inom granplanteringen. Ögonpyrola hette då (*Pyrola uniflora*) men har fått nytt epitet (*Moneses uniflora*). Det är en vintergrön liten risväxt som bildar små, täta bestånd. De nickande blommorna satt ensamma på knappt decimeterlånga stjälkar. Om man böjer opp en blomma och luktar på den upplever man en behaglig violliknande doft. Vitpyrolan (*Pyrola rotundifolia*) kallades ibland för vildkonvalj. Det är en trevlig växt, som även är beståndsbildande. Den har runda, vintergröna blad och halvöppna utåt- nedåtriktade, vita blommor. I en liten glänta hittade jag tvåblad (*Listera ovata*)

Tidigare hade jag gjort bekantskap med två andra orchidéer, nämligen nattviol och Jungfru Marie

nycklar. Jag minns att tvåbladet vållade mig en del besvär vid artbestämningen. I skogsbrynet mot nordväst fanns mörkt kungsljus. På en kompostplats strax norr om trädgården växte jättebjörnlakor (*Heracleum mantegazzianum*) och väldiga bestånd med brännässlor och fläder. Längs parkvägen mitt för trädgården fanns väldiga, vidkroniga popplar. Nu i efterhand har jag misstänkt att det var höstpopplar (*Populus cerotina*), en sort som sällan planteras i dag. Intill hästhagarna fanns dessutom ett stort bestånd balsampoppel.

Bruksskogen; som ligger mellan Fiskarhuset och Vallbyvik, var om våren översållad med vit- och blåsippor. Blåsipporna varierade mellan blått, rött och vitt. Vita var sällsynta. Jag hade inte sett en rikare blomfärgsvariation hos blåsippan, förrän jag kom till Borgholm på Öland våren 1936. I Borgahage, nedanför landborgen vid slottsruinen, fanns en liknade färgprakt. Vid stranden strax sydöst om Bruksbyggningen fann jag sommaren 1930 korallrot (*Corallorhiza trifida*). Där var ett litet fuktstråk, som bildat en miniatyrbäck. Nere vid stranden växte några stora alar. På naken jord mellan alrötterna blommade ett tiotal korallrötter. Det är en tämligen liten, ett par dm hög orchidé, som saknar klorofyll. Hela växten är gulvit bortsett från några små röda prickar på blomläppen. Den fann jag inte på något annat ställe i området.

Vallbyvik i Håbo-Tibble socken

Här var platsen, där man kunde få överrodd till Sigtuna. Till höger om ångbåtsbryggan fanns en liten bergknalle, som sluttade ner mot vattnet. Där var även en bra badplats. På baksidan om bergknallen var klippan tämligen brant. Medan jag väntade på överroddarna, som kom från Ropsten på Sigtunasidan, brukade jag se mig omkring. I en bergspricka bakom den sluttande berghällen växte några ormbunkar. Det var stensöta och svartbräken, som inte var särskilt sällsynta i trakten. Dessutom fanns där hällebräken (*Woodsia ilvensis*). Det blev för mig en ny ormbunke. Från platsen har jag dessutom samlat vårärt och svalört.

Norrängelund

var ett litet hag- och skogsparti, som ligger mellan Kvarnibble och Norränge öster om gamla landsvägen. Det var ett intressant område ur såväl botaniskt, geologiskt som arkeologisk synpunkt. Beträffande arkeologin så fanns det ett (gammalt) gravfält, med egendomliga stensättningar i Kvarnibble hage. Geologiskt kan nämnas Kvarnibbleån. Nedanför skogen bildade den slingrande, serpentinliknande meanderslingor. Här är marken flack och ån har sökt sig olika vägar ner mot Håtunaviken.

Jag brukade sätta cykeln vid grinden uppe vid vägen. Längs den halvt igenvuxna markvägen, som leder österut igenom hagen, fanns vid midsommartid massor med "Natt och dag" (*Melampyrum nemorosum*). Finns nog där än i dag, hoppas jag? Det är ju en fantastisk grann växt med sina gula blommor och blåviolettera stödblåd. Det kanske kan vara av intresse att nämna, att det var Linné, som i *Flora Suecica* (1745, 1755) gav växten det svenska namnet "Natt och Dag". Linné hyste tydligen ett särskilt stort intresse för växten. I "Skånsk resa" år 1749, utgiven 1751, skriver han:

"*Melampyrum caeruleum*, Landsknektar, ett ganska artigt namn, emedan denna örten bär svenska liveriet med rocken eller bladerna, som äro högblå, och bröstet eller blommorna inunder gula, liksom den fågelen, vilken efter samma metophora av arkiater Rudbeck kallades *Avis Carolina*".
(*Citatet är hämtat ur CARL LINAEUS "SKÅNSK RESA" ÅR 1749, Redigerad av Carl-Otto von Sydow 1959.*)

Ett tiotal meter från grinden fanns ett litet linneabestånd. Det var den enda linnealokalen, som jag kände till i trakten. Längre österut fanns en sluttande berghäll med tydliga rispar efter inlandsisens glidning. Intill hällen växte en gran, som bildade en vidlyftig matta. I stället för att sträva uppåt följde grenarna marken och berget. Flera grenar hade dessutom slagit rot. Jag döpte den till "mattgran". Ett stycke söder om berget fanns ett relativt ungt granbestånd. Här fick jag uppleva ett av naturens förunderligaste tilltag. När jag kom in bland de unga granarna, upptäckte jag att de såg mer eller

mindre vanskapta och tokiga ut. Det var nämligen en svärm med ormgranar av skiftande ålder och fason. Längst in i beståndet fanns knappast en enda normal gran, d v s med rak genomgående stam och grenvåningar med omkring fem grenar i varje. Granen, som avvek allra mest, var en flaggstångliknande "käppgran" Den såg faktiskt ut som en mindre, i övre delen grön flaggstång. Den hade inte tillstymmelse till sidogrenar. Efterhand som jag tittade mig omkring i beståndet, fann jag ormgranar av olika fason. Det fanns en som hade utvecklats fem grenar i varje grenvåning men saknade helt sidoskott. Det märkliga med ormgranarna var, att barren satt runtomkring skotten som håret i en rävsvars, Barren var dessutom både längre och tjockare än hos normala granar. Tydligt hade sidogrenarna samma egenskap som toppskottet, där barren sitter runtomkring. Inom området fann jag efterhand alla övergångsformer till normal gran.

Nere vid Kvarnibbleån stod det en ensam gran, som var dubbelt så stor som granarna uppe i lunden. Även den var egendomligt vuxen. Den ena sidan hade normala grenar, medan den andra sidan var en trasslig röra med ormgransliknade grenar. Sådana former brukar genetikerna kalla chimärer. Liknande ormgransbestånd finns sällsynt på andra ställen i landet.

Det här är ett intressant fenomen, som även kan förekomma hos andra trädslag. Hos bok t.ex. finns liknade former. De flesta känner väl till att det finns hängbokar. I Skåne kan man i Torna Hällestad, Svedala och Börringetrakten hitta bestånd eller ensamma träd, som varierar från mer eller mindre krypande mattbokar till så kallade kurrabokar. Kurrabokarna ser ut som hängbokar, fast de har kullrigare kronor och inte så långa, hängande grenar. Naturen är fantastisk!

Det kan vara av intresse att nämna att Linné beskriver en ormgran i "Gotländsk resa" förrättad 1741, tryckt 1745.

"Augusti 17.

Resan ställdes ifrån Växjö åt Stockholm.

En gran av underlig skepnad stod jämte vägen, inemot 3/4 mil ovanför Matkulla gästgivaregård, och på högra handen; grenarna voro långt tjockare än allmänt på gran och hade inga små grenar på sidorna, utan hängde såsom spö och gjorde en hel främmande skapnad; bladen eller barren stodo ej eller kamlikt såsom på en gran, utan mest på alla sidor strödda. Ett sådant träd har jag aldrig sett mer, än endast 1734, Juli 12, strax ovanför Älvdalen vid Rotbron i öster-dalarna, ett enda träd. Mån detta är ett species Hybrid eller blandning av en tall som befröat en gran?"

(Citatet är hämtat ur Carl von Linnés GOTLÄNDSKA RESA förrättad 1741. Utgiven och kommenterad av Bertil Molde 1957).

Skråmsta lund i Håbo Tibble socken

Hit for vi om somrarna för att plocka smultron, hallon och blåbär. Om höstarna fanns det en del år rikligt med hasselnötter.

Jag minns ensamma cykelfärder till Skråmsta lund. Om våren blommade där mängder med blå- och vitsippor. Där fanns underviol, vårärt, trolldruva och tibast. Tydligast minns jag de gamla glest stående ekarna. Somliga var döda och ihåliga som rester av fabriksskorstenar. Vi brukade pröva hur många som fick plats inne i en sådan ekruin. På somliga kunde sitta en och annan grönskande gren kvar. De ännu levande och tämligen friska var stora och vidkroniga som sparbanksekar. Emellan ekarna fanns jättehasslar. Även dessa stod jämt spridda. De var säkert mycket gamla eftersom en del hade grova, trädlika stubbskott. Det vore intressant att veta hur området såg ut på 1700-talet. Var det en öppen skottskog med stora glesstående ekar och hasslar?

Jag har inte varit i Skråmsta lund sedan jag var i 20-årsåldern. Bredvid mig på bordet ligger emellertid "Bertil Dalfors, Björn-Axel Beier och Ulla Mörtbergs "översiktlig naturinventering av Upplands-Bro kommun" (utgivningsår kan jag inte finna), vilken friskat upp mitt minne från området en del. Landskrona i februari 1993 John Kraft

rödstrimmiga i köttet som en blodapelsin.

Bland äpplesorterna må nämnas Borgherre, vilken vi kallade bullerhus. Frukterna blev mycket stora och skramlade som en skallra när man ristade dem. Dessutom hade vi järnäpplen. Det var en besynnerlig frukt, för den höll sig nästan över hela året. Frukterna var så hårda att hästarna inte gärna åt dem, hur glada de än var i äpplen.

Eleverna som bodde i trädgården fick hålla sig maten själva. Det var vanligt att de indelade sig i matveckor. Den elev som hade matvecka fick gå en timme före middagen för att koka potatis och ställa i ordning middagen så gott han kunde. Många gånger var det nog så och så med kokkonsten. Jag hörde en gång berättas om en elev som skulle koka rabarberkräm. Han rörde ihop en gröt på hälften rabarber och hälften potatismjöl och kokade smörjan en timme. Den krämen bet varken såg eller yxa på, så don använde den till huggkubbe i flera år.

Beträffande herrgårdsträdgårdsmästarna, så var det ett mångkunnigt släkte, med stor yrkesskicklighet. Om man besinnar alla arbetsuppgifter som ålåg dem med skötsel av både park och trädgård, och det stora växtsortiment som i allmänhet hölls, så var det inte alltid någon lätt uppgift.

Dessutom satte de i allmänhet en ära i att hålla ogräsfritt och prydligt putsat över allt. Och ändå var det många som började specialisera sig på vissa kulturer, som lämpade sig bäst på platsen.

När depressionen satte in på allvar mot slutet av trettitalet, startade många egna företag eller fick arrendera trädgårdarna där de varit anställda.

I dag torde det inte finnas många herrgårdsträdgårdar kvar, som tillnärmelsevis håller den standard på sin park som var vanligt i seklets början. En viss renässans kan stundom skönjas tack vare bättre ekonomiska förhållanden, men en återgång till den gamla tidens omfattande och storslagna anläggningar är väl knappast att förvänta. Det är märkligt att det i Danmark ännu finns herrgårdar som bevarat och underhållit sina trädgårdar i långt större utsträckning än i vårt land.